संस्कृत - याज्ञिक

याज्ञिक

प्रयोग

क्र.नं. ४२

उपाकर्म

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

✓ 3750

(1)

॥ ॥ अथ उपाकर्मप्रयोगः ॥ ॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

॥ ॥ गोदाकरावहरिदेशमुखस्येदंपुस्तकं ॥ ॥

॥ ॥ अथउत्सर्जनप्रयोगः ॥ प. ४२ ॥ ॥

॥ ॥ अथोपाकर्मप्रयोगः ॥ प. ३६ ॥ ॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(3)

अनुक्रं ०६

१

॥श्रीगणेशायनमः॥ अथ दिक्षपाकर्मा केउलिल वत्सर्जना कडील सामान यादि

॥हळद ॥नारेळ तूप पंचीवस्त्र इंधन स्थंडिलास मृत्तिका
॥कुंकु ॥सोपारी मध तांदुळ शेणी जोरलपूर्णकलश
केळे दांडि वेळुधमनी पंचगव्यस्नान
॥गुलाल ॥पानेविड्याची केळ रुतुपीठ भस्म गोमूत्र
॥रांगोळी गंध पुष्प धृत चरूभात गोमय
पुष्प घृत तीळजव क्षीर
॥उदबत्ती दुर्वा दर्भपिढे यज्ञोपवीत दधि
आज्यघृत
॥कापूर अक्षता नूतनब्रह्मचारी ॥पानेविड्याचि स्नानकरंडस्नान
साकर स्वस्तिवाचन ॥स्रुवा॥रदीप
॥घृतदीप दुधदहि तांब्यापंचपात्र ॥कंबासपीठ मृत्तिका
पळीनामल ॥छिमदा दर्भ
आसन ॥समिधा ४० पवित्रे
॥दोणा ॥पत्रावलि तीळ
जव

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3A)

॥श्रीगणेशाय नमः॥ अथ ऋग्वेदीनामुत्सर्जने कालः॥ उत्सर्जनमुपाकर्म अ
ध्यायानां श्रवेदिका। पौषपूर्णिमा माघपूर्वा अथवोत्सर्जने तिथिः॥१॥ पौषस्य प्र
तिपद्वापि स्यात् माघमासस्य वा भवेत् ऋक्षं वा रोहिणी संज्ञं उत्सर्जनं कृतो भवेत्॥
॥२॥ अतो नभः पौर्णमास्यां उत्सर्जनमिहेष्यते। उपाकर्मापि चैवं स्यात् श्र
वणर्क्षे तु बह्वृचां॥३॥ अथवान्यपि कालास्युः स्वस्वशाखानुसारतः। स्वसूत्र
योगायुक्तस्थं तत्॥ उत्सर्गोपाकृती ह्यपे॥४॥ अतो नभः पौर्णमास्यां प्रति
पद्विवर्ज्यापि वा॥ यत्र वा श्रवणर्क्षं स्यात् बह्वृचानां तु तद्दिने॥५॥ यजुषां
पौर्णमास्यां स्यात् सामगानां तु हस्तभे। ऋग्युगोरस्तमये उपाकर्म चरेत्तु
तं॥६॥ आरंभः प्रथमो न स्यात् [illegible] स्मृ। विशेषं मनं ग्रहसंक्रांतिस्तु तु का
ले कालांतरं भवेत्॥७॥ पंचम्यां हस्तयुक्तायां पूर्णिमायां वा नभस्य के॥ स्वस्वगृ
ह्यानुसारेण उत्सर्जनमुपाकृतं॥८॥ अधिमासे तु संप्राप्ते शुद्धमासे तु सा
नवेत्। नित्यं कर्मद्वयं चैदं प्रत्यक्षं नियमाच्चरेत्॥

a joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

स्नोदकं॰ आचमनं॰ वस्त्रोपवस्त्रं॰ यज्ञोपवीतं॰ गंधं॰ अक्षता
॰ सौभाग्यद्र॰ परिमळद्र॰ सिंदूरं॰ पुष्पं॰ दूर्वां॰ धूपं॰ दीपं॰ पु
ष्पांचि॰ नैवेद्यं॰ मध्येपानीयं॰ उत्तरापो॰ हस्त॰ मुखप्र॰ करोद्व॰
चंदनं॰ फलं॰ तांबूलं॰ दक्षिणां॰ नीरांजनं॰ प्रदक्षि॰ मंत्रपु॰
ष्पं॰ वक्रतुंडमहाकायसूर्यकोटिसमप्रभ। निर्विघ्नंकुरुमेदेव
सर्वकार्येषुसर्वदा॥ गुरुर्ब्रह्मा॰ इतिप्रार्थ्य॥ अनेनपूजनाख्ये
नकर्मणातेनश्रीगुरुदेवताभ्यः प्रीयतांनमम॥ ॐयदत्रसंस्थि
तंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वदा। स्थानंत्यक्त्वातुतत्सर्वंयत्रस्थंत
त्रगच्छतु॥ इतिसर्षपान्विकीर्य। अपवित्रःपवित्रोवा॰ इतिभूमिं

(5)

उपाकर्म० २

प्रोक्ष्य २ गंधपुष्पादिभिरलंकृत्य २ देवाः आयांतु २ यातुधाना अ
पयांतु विष्णोः देवयजनं रक्षस्व भूमौ प्रादेशं कृत्वा ।। ।। शुभ
मुहूर्ते ईशान्यारंभमुदकूलं स्थंडिलं चतुरंगुलोन्नतमं [illegible]
गुलोन्नतं वा चतुर्दिक्षु मिलित्वा द्विसप्ततं गुलपरिधिकं फलि
तमष्टांदश्यांगुलं विस्तृतं देशमानुसारेण तदधिकं वान्न्युततो
न्नूनं मध्योन्नतं स्थंडिलं कुर्यात् ।। ।। इति स्थंडिलकर्मनिर्णयः २
अद्य पूर्वोच्चरित वर्त्तमान एवं गुण विशेषण विशिष्टायां शुभ
पुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्त्यर्थं
श्री वेदरूपी परमेश्वर प्रीत्यर्थं उपाकर्म होमं कर्तुं स्थंडिलउपले

१

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(5A)

यन्तउल्लेखनाद्यग्निप्रतिष्ठापनादिकरिष्ये ।। इति संक
ल्प्य ।। अरत्निमात्रं स्थंडिलं कृत्वा ।। ७ ।। ।। गोमयेनोप
दक्षिणामुपलिप्य ।। ।। रंगवल्ल्यादिभिरलंकृत्य दक्षिणेष्टौ
उदीच्यां द्वे प्राच्याम र्धमित्यंगुलानि त्यक्त्वा । दक्षिणोपक्रमा
मुदकसंस्थां ।। प्रादेशमा[illegible]कालेखां तस्या दक्षिणोत्तरयोः
।। प्रागायते पूर्वरेखयाऽसंस्पृष्टे प्रादेशसंमिते द्वे लेखे लिखि
त्वा तयोर्मध्ये परस्परमसंस्पृष्टाः पुदकसंस्थाः प्रागायताः प्रादेश
संमितास्तिस्र इति षड् लेखा यज्ञियशाकलमूलेन दक्षिणह
स्तेनोल्लिख्य लेखासु तत्कृत्स्नं उदयं प्रं निधाय स्थंडिलमद्भिरसु

(6)

उपाकर्म

२

क्ष्य॥ शाकलमाग्नेयांनिरस्य॥ ॥पाणिंप्रक्षाल्य॥ वाग्यतोभ
वेत॥ ततस्तैजसेनासंभवेमृन्मयेनवापात्रेणसुगंधेनसंपुटीकृ
त्यसुवासिन्याश्रोत्रियागारात्स्वगृहाद्वाऽसमृत्स्यनिर्धूममग्नि
मात्ततंस्थंडिलादाग्नेयांनिधाय॥ ॥जुष्टोदमूनात्रेयोवसुश्रु
तोग्निस्त्रिष्टुप्॥ ॥एषाग्नेराहुगणोगौतमोग्निस्त्रिष्टुप्॥
अग्न्यावाहनेविनियोगः॥ॐजुष्टोदमूनाअतिथिर्दुरोणइमं
नोयज्ञमुपयाहिविद्वान् विश्वाअग्नेअभियुजोविहत्याशत्रूय
तामाभराभोजनानि ॐएषस्यग्निरिहहोतानिषीदादब्धःसुपुर
एताभवानःऽअवतांत्वारोदसीविश्वमिन्वेयजामहेसौमनसा

२

the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(6A)

कर्मप्रधान दधिमधुकुशहोमे विनियोगः ॥ ॐ अग्निमीळे पुरो
हितं यज्ञस्य देवमृत्विजं होतारं रत्नधातमं । स्वाहा । अग्नय
इदं नमम १ एवं सर्वत्र त्यागः । कुषुंभकस्तदगस्त्यो ऋ.णा
सूर्यानुष्टुप् । उपाकर्मप्रधानदधिः । ॐ कुषुंभकस्तदब्रवीद्गि
रेः प्रवर्त्तमानकः । वृश्चिकस्यारसं विषमरसं वृश्चिकत्ते विषं ॥
स्वाहा । अगस्त्यसूर्यायइदं नमम २ । त्वमग्नेगृत्समदो ग्निर्ज
गती । उपाकर्मप्रधानदधिस० । ॐ त्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशु
क्षणिस्त्वमद्भ्यः स्त्वमश्मनस्परि । त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यः ।
स्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ स्वाहा । अग्नय इदं नमम ३ ।

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai "Joint project of the Rajwade..."

उपाकर्म
१०
(7)

आवदंस्त्वंगृत्समदः शाकुंतोजगती। उपाकर्मप्रधानदर्विसं०
ॐ आवदंस्त्वंशकुनेभद्रमावदतूष्णीमासीनः सुमतिंचिकि
द्धिनः। यदुत्पतन्वदसिकर्करिर्यथा बृहद्वदेमविदथेसुवीराः
स्वाहा। शाकुंतायइदंनमम॥ ४ सोमस्यमागाथिनोविश्वामि
त्रोग्निस्त्रिष्टुप्। उपाकर्मप्रधानदर्विसत्तुहो० ॐ सोमस्यमा
तवसंवक्ष्यग्नेवर्द्धिन्वृत्थेविदथयजध्यै। देवाँअच्छादीद्यद्युं
जेअद्रिंशमायेअग्नेतन्वंजुषस्व स्वाहा। अग्नयइदंनमम॥
५ गाथानाभार्गवोजमदग्निर्मित्रावरुणौगायत्री। उपाक
र्मप्रधानदर्विस० ॐ गणानांजमदग्निनायोनावृतस्यसी १०

A joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(2A)

दत्तंऽपात्तंसोमममृतावृधः। स्वाहा। मित्रावरुणाभ्यामिदंनम
म ६ त्वांह्यग्नेगोतमोवामदेवोग्निरष्टौ। उपाकर्मप्रधानद
क्षिसं० ॐ त्वांह्यग्नेसदमित्समन्यवोदेवासोदेवमरतिंन्ये
रिरइतिक्रत्वान्येरिरे। अमर्त्यंयजतमर्त्येष्वादेवमादेवंजन
तप्रचेतसंविश्वमादेवंजनतप्रचेतसं स्वाहा। अग्नयइदंन
मम ७ धामंतेवामदेवआपोजगती। उपाकर्मप्रधानद
क्षिसक्तु० ॐ धामंतेविश्वंभुवनमधिश्रितमंतःसमुद्रेहृद्यं
१ तरायुषि। अपामनीकेसमिथेयआभृतस्तमश्यामम्मधु
मंतंतऊर्मिं। स्वाहा। आज्यइदंनमम ८ अबोध्यात्रेयोबुध

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai Joint project

उपाकर्म
११
(8)

गचिष्टिरावग्निस्त्रिष्टुप् । उपाकर्मप्रधानदर्विस० ॐ अबो
ध्यग्निःसमिधाजनानांप्रतिधेनुमिवायतीमुषासं । यह्वा
इवप्रवयामुज्जिहानाःप्रभानवःसिस्रतेनाकमच्छ । स्वा
हा । अग्नयइदंनमम । १ । गंतानआत्रेयएवयामरुन्मारुतो
जगती । उपाकर्मप्रधानदर्विस० । ॐ गंतानोयज्ञंयज्ञियाः
सुसमिश्रोताहवमरक्षएवयामरुत् । ज्येष्ठासोनपर्वतासो
व्योमनियूयंतस्यप्रचेतसः स्यातदुर्धर्त्तवोनिदः । स्वाहा ।
मरुद्भ्यइदंनमम । १० । त्वंह्यग्नेवार्हस्पत्योभारद्वाजोग्नि
स्त्रिष्टुप् । उपाकर्मप्रधानदर्वि० । ॐ त्वंह्यग्नेप्रथमोमनो

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com